№ 5. Փետրվարի 8. — 1873 — Փետրվարի .8 № 5

ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹԻ ԳԻՆԸ՝

Տարեկան գինն է 5 ռուբլի (փոստի ծախսով)։ Օտարաքաղաքացի բաժանորդները պիտի դիմեն այս հասցեով. Въ Тифлисъ. Въ Редакцію Армянскаго Газеты „Мшакъ“.

Թեֆիսում կարելի է առորագրվիլ խմբագրատան մէջ (Արծրունու տան և պ. Թատուրեանցի խանութում։

ՄՇԱԿ

ՑԱՑՏԱՐԱՐՈՒԹԵԱՆ ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹԻՒՆ՝

Մասնաւոր յայտարարութիւն տպել տուողը պիտի վճարէ 10 հատարակ տառի համար 1 կոպէկ արծաթ։ Յայտարարութիւններ տպվումեն Հայերէն, Ռուսերէն, Վրացերէն, Ֆրանսիարէն, Գերմաներէն և Թուրքերէն։

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ինչով են պարծենում մեր հարուստները։—Ներքին տեսութիւն։ Տարրական ուսումնարանների նախագիծը։ Նամակ Նուխուց։ Նամակ Ղզլարից։ Ներքին լուրեր։ — Արտաքին տեսութիւն։ Ֆրանսիա։ Նամակ Ցիւրիխից։ Արտաքին լուրեր։—Խառն լուրեր։—Առևտրական։ — Յայտարարութիւններ։—Բանասիրական։ Մի ճանապարհորդութեան տպաւորութիւնները։

ԻՆՉՈՎ ԵՆ ՊԱՐԾԵՆՈՒՄ ՄԵՐ ՀԱՐՈՒՍՏՆԵՐԸ

Սովորութիւն կայ մեր հարուստ ծերերի մէջ, պատահելով իրանց որդիներին, որք օտար երկիրներից յետ են գալիս բարձր ուսումով, գառն կերպով յանդիմանութիւններ անելու, թէ ինչի նոր եկած որդին իսկոյն չէ կարողանում իր համար տապարէզ բացանել մեր հասարակութեան մէջ, չէ կարող առաջին օրից արդէն հասնել անկախ դրութեանը։ Բոլոր նրանց յանդիմանութիւնը այդ խօսքերի վրա է հիմնվում՝ „մի հինգ կոպէկ բերը օջախդ, այն ժամանակ կասեմ որ մարդ ես“։

Նախ քան արդարացնենք կամ մեղադրենք ուսեալ երիտասարդութիւնը, քննենք թէ ինչպէս են հարստացել մեր հարուստները, և արդեօք ունե՞ն նրանք իրաւունք պարծենալու։ Ինչպէս ամեն երկրում, նոյնպէս և մեզ մօտ, երկու միջոց կայ միայն հարստանալու՝ մինը ժառանգել մի հարստութիւն, միւսը աշխատանքով հարստանալ։ Առաջինների վրա մենք չենք էլ կամենում խօսել, որովհետև նրանք ժառանգութեամբ հարստացած լինելով, պատճառ չունին, չեն կարող և չեն էլ ասում իրանց որդիներին վերև յիշված խօսքերը...

Բայց այն հարստները, որք աշխատանքով են հարստացել, արդեօք իրաւունք ունեն այդ տեսակ խօսակցութիւն բռնել իրանց որդիների հետ, ու նրանց մեղադրել, որ հինգ կոպէկ անգամ աշխատել չեն կարող, ու օջախը բերել...

Այդտեղ զարթնում է մի հասարակական խնդիր՝ մենք չենք կամենում մեղադրել հին սերունդը, թէ նա մեծ մասամբ վատ կամ անաղնիւ ճանապարհներով է հարստացել,—ոչ, մենք կամենում ենք միայն հարցնել, կարո՞ղ ենք մենք արդեօք մի և նոյն միջոցներով հարստանալ, կամ գոնէ մեզ ապահովել, ինչպէս նրանք են արել...անկարելի է։ Ժամանակը ուրիշ էր, պահանջները ուրիշ էին, ուստի և միջոցները տարբեր պիտի լինեն։ Եթէ առաջ պատերազմական դրութեան մէջ էր երկիրը, իսկ այժմ խաղաղ դրութեան մէջ, եթէ առաջ բազմաթիւ զօրքի հարկաւորութիւն կար, իսկ այժմ հետզհետէ մտաւոր կեանքով ապրող մարդիկների մէջ պահանջէ զգացվում, եթէ իրանք հիմնարկութիւններ ուրիշ են, եթէ առաջ դատաւորները փակ էին, իսկ այժմ հրապարակական, եթէ առաջ երկրի բնական արդիւնքները միևին, երկուսին կապալով էին տալիս շահացնելու, իսկ այժմ նոյն արդիւնքի վերա հետզհետէ աճող անվանված հարկեր կը մացնվին, եթէ առաջ հարկատու էին միայն աշխատողները, իսկ հետզհետէ մացնվելու է, ասենք, հարկը մուտքից,—և այլն..... Եթէ, մի խօսքով ինքն անձնական և հասարակական դրութիւնը հետզհետէ փոխվում է,—հասկանալի է որ նոր սերունդը չէ կարող աշխատանքի և իրան ապահովացնելու գործի մէջ մի և նոյն ընթացքը բռնել, որին հետևում էր հին սերունդը։ Ինչով են պարծենում ուրեմն, և ի՞նչ իրաւունքով մեզ մեղադրում։ Մենք այնքան ենք աշխատում, մեզանից շատերը դուցէ մի տարվայ մէջ աւելի քան թէ հին մարդը իր ամբողջ կեանքումը,—բայց ինչո՞վ ենք մեղաւոր, որ հին պահանջները թողած, մեր հասարակութիւնը նորերի անհրաժեշտութիւնը դեռ չէ ճանաչում, ինչո՞վ ենք մեղաւոր, որ մօտիկ ապագայում միակ գործադրելի աշխատանքի ձևերը ընտրած, մենք այդ դեռ անորոշ ժամանակում, ամենաանտանելի աշխատանքով ոչ թէ միայն չենք կարող հարստանալ, բայց և չենք կարող մեզ ապահովել, այն ինչ նոյն աշխատանքը Եւրոպայում կարող էր մեզ համար ոչ թէ միայն ապահովութեան, բայց և հարստութեան աղբիւր լինել։

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱԽԱԳԻԾ ՏԱՐՐԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ

(Շարունակութիւն) 1)

II

Տարրական կամ սկզբնական ուսումնարանի համար նախագիծ գցելուց առաջ օգտաւէտ կը լինէր որոշել՝ թէ առհասարակ ինչ նշանակութիւն ունի տարրական ուսումնարանը կամ սկզբնական դասատուները։ Այս դասատան մէջ պատրաստվում են միայն առաջին դասատուները մտնելու համար, թէ մի ուրիշ բանի համար էլ։ Մենք աւելի պատրաստ ենք համաձայնելու այն մտքի հետ, որ տարրական ուսումնարանը, բացի իւր պատրաստական նշանակութենից, ունի աւելի մեծ նշանակութիւն։ Հէնց տարրական անունը ինքն ըստ ինքեան ցոյց է տալիս այս։ Տարրականին գերմաներէն հիմնական էլ են ասում։ Ուրեմն տարրական ուսումնարանից պէտք է պահանջած, որ նա ընդհանրապէս կրթութեան հիմքը տայ աշակերտներին, տայ նոյնպէս և այն ընթացքը, որով ապագայում պէտք է առաջ գնայ նա դէպի բարձր կրթութիւնը և զարգացումը։ Տարրական կրթութիւնը համառօտ կերպիւ պէտք է ներկայացնէ մի ամբողջ, բազմակողմանի բան, որ պէտք է ընդարձակվի ապագայի կրթութիւնով։ Գերմանիայում և վերջին ժամանակներում Բարոն Կորֆի Ալէքսանդրովսկի գաւառի և ուսումնարաններում չքաւորութեան և ուրիշ պատճառներով շատ երեխաներ անցնում են միայն տարրական ուսումը (3—4 տարում), և նրանցից վերջերում դուրս են գալիս լուսաւորուած մշակներ և հողագործներ։ Մենք կարծում ենք, որ մեզ էլ հարկաւոր է այս նպատակը ունենալ մեր աչքի առաջը։

Տարրական ուսումնարանի նպատակը պէտք է լինի զարգացնել աշակերտների ընդունակութիւնը, ծանօթացնել նրանց որքան կարելի է նոր նրանց շրջապատող և նրանցից հեռու առարկաների հետ—միով բանիւ—տարրական ուսումնարանը պէտք է այ, թէ և քիչ, բայց որոշ գիտութիւն, աշակերտների հասակին համաձայն։

Այս նպատակին կարելի է հասնել յետագայ առարկաների դասաւորութիւնովը։

1) Մայրենի լեզուի ուսումնասիրութիւնը (կարդալ և գրել)։

2) Հաշիւ (մտաւոր և գրաւոր)։

3) Նկատողական (դիտողական) ուսում։

4) Նկարչութիւն և գծագրութիւն։

Նկատողութիւն. Տարրական ուսումնարանում—նախապատրաստական դասատան մէջ, երբ երեխան դեռ դժուարանում է իրան մայրենի լեզուով խօսել և մտածել, երբ նրա հասկացողութեան ասոյծանը շատ նեղ է, այս տարիներում մենք ամենաքաղաքակար ենք համարում մի որևիցէ օտարազգի լեզուի ուսումնասիրութիւնը։ Նրա հետևանքը լինում է այս տարիներում այն, որ երեխան բթամտանում է չը հասկանալով կարդացածը և ասածը, և այս լեզուի մէջ ոչինչ առաջադիմութիւն չի ցոյց տալի, բայց ընդհակառակը նա զզվում է այն լեզուից և վերջերում նա կամ ամենևին չէ ուսումնասիրում այն օգտաւէտ լեզուն, կամ շատ դժուարութիւնների է հանդիպում, մինչև որ իրան հաշտեցնում է նորան ուսումնասիրելով։ Լաւ է մի քանի տարի յետ թողնել մի որևիցէ օտար լեզուի ուսումնասիրութիւնը, և սկսել առաջին կամ երկրորդ դասատնից, քան թէ սկզբումը անհաշտ թշնամի շինել երեխային այդ լեզուի հետ և ատելութիւն զարգացնել նրա մէջ դէպի օտար լեզուն, որի ուսումնասիրութիւնը մեզ, աղքատ գրականութիւնով հայերիս

1) Տես „Մշակ“ № 4—1873։

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՄԻ ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴՈՒԹԵԱՆ ՏՊԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

II

Հարցրէք Գերմանիայի մէջ ճանապարհորդած մի մարդուց, որ իր մէջ ունի մի փոքր զգացմունք դէպի բնութեան գեղեցկութիւնները, այս երկրի որ մասն է նորան աւելի գրաւել,—պատասխանը անկասկած կը լինի՝

„Հռէնոսի ափերը“։ Եւ յիրաւի կարելի է արդեօք մի առաւել բանաստեղծական և մի և նոյն ժամանակ այսպէս շնորհալի տեղ գտնել ամբողջ Գերմանիայումը։ Մայնց քաղաքումը նաև նստելով, կանցնէք ամենահարուստ, չքեղ երկիրներով՝ աջ ու ձախ խաղողով տնկած լերներ (Weinberg), որտեղից բոլոր երկրագնտի վերայ հռչակած Հռէնոսի սակեգոյն գինիներ են ծագում, աջ ու ձախ միայնացած ժայռերի վերայ կամ ծածուկ մի ձորակի մէջ ճանապարհորդի ուշադրութիւն գրաւող սմբոցների մնացորդներ, որոնց տեսնելով, ակամայ մտքի մէջ ծնվում են յիշողութիւններ միջին դարերի կեանքից, երբ այս ամրոցների մէջ, կայսերական օրէնքներից և հարկերից ազատասանվելով, դոցա տէրերը, ազնուական ասպետները, յարմար բսպէին սպասելով, ելանում էին, ճանապարհորդներին, մանաւանդ վաճառականներին և կայսերական հպատակներին կողոպտելու համար։

Աշխատանքը նոցա անծանօթ լինելով, ապրուստի միակ միջոցը պէտք է լիներ աւազակութիւնը և այս արուեստը աւազակ-ասպետների (Raubritter) համար մի առիթ էր, թէ իրանց քաջութիւնը վարժելու, թէ մի միջոց կայսերական հպատակութիւնից անկախ մնալու։

Հասկանալի է, որ Հռէնոսի ափերը գլխաւորապէս ասպետների բոյն լինելով, այս երկրի մէջ յառաջացել են հաղարաւոր աւանդութիւններ, որ բերանից բերան անցնելով, պահպանվել են և մինչև այժմեան ժամանակները։ Բայց սոցանից ամենաերևելին է այն, որ անբաժանելի կապած է Լորէլէյ (Loreley) լերան հետ,—մի սար, որ գտնվում է Հռէնոսի աջ ափին, և որ իր մեծութեամբ և գեղեցկութեամբ գերազանցում է ափերին եղած բոլոր մնացած լերները։ Ըստ աւանդութեան այս սարի գագաթին բնակում էր մի ժամանակ մի գեղեցիկ Լորէլէյ անուանած կին, որ ճանապարհորդին դէպի իւր բնակարան յանդուցանել էր աշխատում, բայց վերջը, միայնակութիւնից և տարփանքից մաշվելով, ինքը զինքը սարի բարձրութիւնից Հռէնոսը գահավիժեց։ Այս աւանդութիւնը բազմաթիւ բանաստեղծների ուշադրութիւնը գրաւեց և շատ նկարագրութիւնների նիւթ դարձաւ, որոնցից ամենաերևելի է անկասկած Հէյնրիխ Հէյնէի „Loreley“ երգը։

Լորէլէյ սարի շրջակայքը այնքան գմայլիչ են, որ ճանապարհորդը, որքան անգամ տեսած և լինի նա այդ տեղերը, ամեն անգամ դոցա մօտենալով, սպասում է անհամբերութեամբ որ վերստին տեսնի՝ նորա շունչը կտրվում է ոգևորութիւնից։ Բայց անցանք Լորէլէյ, և յանկարծ Հռէնոսը, որ այդտեղ երկու ժայռից սեղմած, առանձին արագութեամբ է վազում, ահագին լայնութիւն է կազմում, տափակ երկիրը մտնելով։ Լիացած աչքին ներկայանում են երկու ափերին երկու զուարթ փոքրիկ քաղաքներ՝ Սան Գոար և Սան Գոարսհաուզէն...։ Միայն ժէնէվի լճակի հոյակապ եզերները կարող են համեմատվել այս գեղեցիկ

Բայց բնութեան գեղեցկութիւնները նկարագրելու համար հարկաւոր է մի Ժորժ Սանդի կամ մի Ցուրգենէվի գրիչը...։

Միջին դարերումը աւազակ-ասպետներին և ազնուականներին ընդիմադրելու, նոցա զօրութիւնը և կամայականութիւնը զսպելու համար, Գերմանիայի մէջ կազմվեցան քաղաքների դաշնակցութիւններ։ Այսպէս կայացան՝ „Հռէնոսյին քաղաքների դաշինքը“ Հռէնոս գետի ափերումը, ուրիշները Գերմանիայի հարաւումը, բայց ամենանամեծ նշանակութիւն ստացաւ Գերմանիայի հիւսիսային քաղաքների „Հանզա“ դաշինքը, որ փոքր առ փոքր իր մէջ ամփոփեց բոլոր նշանաւոր ծովային քաղաքները և յառաջացնելով ընդհանուր առևտրական և քաղաքական օգուտներ, պատճառ դարձաւ այս քաղաքների ծաղկման և բարգաւաճման։ Հանզային պատկանում էին նոյնպէս Բռէմէն և Համբուրգ մեծ քաղաքները, որոնք հետզհետէ զանազան հպատակութիւններ ընդունել ստիպվելով, *) վերջապէս „ազատութեան պատերազմներից“ (Freiheitskriege) յետոյ, 1814

*) Բռէմէն քաղաքը Շվէդացիներին տրվեցաւ երեսնամեայ պատերազմից յետոյ. 1719 թուին,

ՊԵՏԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ ГОС. БИБЛИОТЕКА ՀՍՍՌ-Արմ ССР

համար մեծ նշանակութիւն ունի ապագայ ուսման համար:

Խօսենք ընդարձակօրէն վերոյիշեալ առարկաների ամէն մինի վերայ:

1) **Մայրենի լեզուի ուսուցումը** տարիքութիւնը տալիս է ամենահարկաւոր նիւթ երեխայի զարգացման համար: Ի հարկէ սորա համար հարկաւոր է յարմար ընթերցանութեան գիրք, որ առաջնորդէր երեխային աստիճանաբար անզգալի կերպով պարզից դէպի բարդը, հեշտից դէպի դժուարը, և կարողանար տալ ուսուցչին բաւականին լայնիւթ իւր խօսակցութիւնների և բացատրութիւնների համար:

Ընկատողութիւն. Յաւելմունք, որ Ուշինսկու գեղեցիկ ձեռնարկ „Родное слово" 2 մաս, որոնցից առաջին մասը արդէն մեզանում տպուել է *) երկրորդը պատրաստ է տպագրութեան, չենք կարող ուղղակի ձեռնարկ առաջարկել, մանաւանդ սկզբում: Այդ գիրքը, ունենալով ուսուցչի համար մեծ պէդագոգիական նշանակութիւն, մեզանում կորցնում է բոլորովին այդ իրան յատկութիւնը այն պատճառով, որ աշակերտները սկզբում ողջ վեց ամիս սովորելով դրա վերայ, ոչ մի նկատողական զարգացում չեն ստանում: Այդ գիրքը մինչև աշակերտները նկատողական եղանակով չեն սովորել գրել կարդալ, չ'պէտք է գործածվի իբրև դասագիրք: Փորձված ուսուցչից է կախուած, թէ ինչպէս պէտք է գործը այնպէս առաջանի, որ **նկատողական ուսումը իրան ճանապարհից չի շեղուի**, որովհետև եթէ սկզբում սկսվի վերացական անմիտ բառերի ուսանելը, այնուհետև շատ դժուարութիւնների պէտք է հանդիպի ուսուցիչը, մինչև որ աշակերտը ուղղվի, որովհետև աշակերտը կարդում է նոցա համար, որ հասկանայ և ոչ թէ լոկ բառեր սովորի: **Կարդալ գրել սովորելուց յետոյ**, մեր բոլոր դասագրքերի մէջ երեխաների համար, այդ գիրքը կարող է լինել գեղեցիկ ձեռնարկ, եթէ միայն ուսուցիչը հետևի խակ և խակ Ուշինսկուն և զգոյշ ընտրութիւն անէ կարդալու նիւթերու մէջ, աշակերտների հասկացողութեանը յարմարվելով:

Ընկատողութիւն. 2. Ինչ որ կը վերաբերի պ. Տէր—Յակոբեանցի „Մայրենի լեզու" գրքին, մենք բոլորովին ճնշուակար ենք համարում իբրև ձեռնարկ երեխաների համար այդ գիրքը. և ոչ մի զարգացողական նիւթ, ինչպէս մենք նայում ենք այդ գործին, այդ գրքի մէջ չ'ենք գտնում: Ուրեմն այդ դասագիրքը ցանկալի կը լինէր եթէ դուրս հանվէր մեր ուսումնարաններից, որովհետև այդ գիրքը քիչով է զանազանվում մեր հին տեսարից, որի վերայ մենք ամէնքս մաշուել ենք: Պ. Տէր—Յակոբեանցը Ուշինսկու գրքի վերնագիրը (Родное слово—Մայրենի լեզու) իրան գրքի վերայ առնելով՝ մոլորեցրել է մտածում, որ մեզ հայերս և ինքը պ. Տէր—Յակովբեանցը տեսը հայանութեան պաշտպաններ ենք:

Կարդալ-գրելը (ա. բ...) պէտք է ուսուցանվի հնչիւնական մեթոդայով. Այս մեթոդայով երեխաները 2—3 ամսում սկսում են արդէն բաւական լաւ կարդալ և գրիչ արագրել: Եթէ տարրական ուսումնարանի ընթացքը լինի 2 տարվայ, այն ժամանակ երեխաները պէտք է կարողանան կարդալ բոլորովին անսխալ, արագ և հասկացողութեամբ: Նոքա պէտք է կարողանան կարդացածը յետ պատմել, պէտք է կարողանան նմանապէս նրանց առաջարկած նախադասութիւններին դրաւոր համառօտ պատասխաններ տալ, միայն կատարեալ նախադասութիւններով:

Ուղղագրութեան համար պէտք է շաբթէնը երկու երեք անգամ գրել տալ թելագրութիւնով:

2) Հաշիւ. Գրուբէի մեթոդայով *) քարերի, խորանարդների etc միջնորդութիւններով:

Հարկաւոր է հաշուել տալ և համարիչի վերայ:

3) Ընկատողական—գիտողական ուսումը: Ընկատողական կրթութեան վերայ ընդհանրապէս մինչև հիմայ մեզանում ուշադրութիւն չեն դարձրել: Այդ դասատուութիւնը մեզանում մինչև հիմայ ոչ թէ չեն մայրել, այլև մինչև անգամ գրականութեան մէջ չեն զարթեցրել դրա հարցը: Այդ մեզ համար բոլորովին նոր և անսովոր բան է, չնայելով որ այդ ուսումը պէտք է լինի ամէն ուսման հիմքը: Այդ բանը շատ լաւ են հասկացել զերմանական երևելի պետագոգները, Պէստալոցցին, Դիստերվէգը և նրանց հետևողներից ռուսաց պեդագոգ Ուշինսկին: Այն օրից, երբ մանաւանդ Դիստերվէգը մայրեց ու տրեց այդ ուսումը գերմանական ուսումնարանների մէջ, այն օրից վերջապէս սկզբնական կրթութիւնը ստացաւ իրան կատարեալ ուղղութիւնը և հասաւ այն աստիճանին, որին նա պէտք է հասնէր: Այն օրից տարրական ուսումնարանները սկսեցին աստիճանաբար ազատուել չոր ու ցամաք սրտամաշ և ճնշող սխոլաստիքական և կղերիքական ուղղութիւնից: Հիմայ բոլոր գերմանական ուսումնարաններում թագաւորել է այդ վարժումը:

Ընկատողական ուսումը Մայրենի լեզուի հետ երեխաների զարգացման գլխաւոր միջոցն է: Ընդունակ ուսուցիչը նրա մէջ կը գտնէ անսպառելի նիւթ. նա կարող է ձեռք տալ բնական գիտութեանը,—կենդանիները, տունկերը և հանքերը ցնցելով, ֆիզիկական—բնութեան զանազան երևոյթները ցնցելով. պատմութիւնը և աշխարհագրութիւնը (հայրենագիտութիւն), ուսուցանելով իրան հայրենիքը, քաղաքը և այլն: Բացի սորանից նաև գիտողական ուսումը զարգացնում է երեխաներին ուղիղ դատելու ու իրենց միտքը պարզ կերպով արտայայտելու:

4) **Ընկարչութիւնը և գծագրութիւնը** քառակուսի խազերի միջոցով ուսանելով, ձեռնտու են փոքրիկ երեխաներին ձևակերպել կեանքից վեր առած առարկաներ և զանազան երկրաչափական ձևեր: Թէ որքան օգտաւէտ է գործնական և ճաշակագիտական հայեացքով նկարագրել իմանալ, էլ խօսել հարկաւոր չէ:

Ահա համառօտապէս այն պարապմունքները, որ պէտք է տան երեխաներին տարրական ուսումնարաններում: Մնում է ասել մի քանի խօսք **ուսումնական կազմակերպութեան և դասախօսութեան եղանակի** վերայ:

(Կը շարունակվի)

ՆԱՄԱԿ ՆՈՒԻՈՒՑ

Ես իմ նամակների մէջ միայն տեղագրական և առևտրական ընդհանուր նկարագիրը հաղորդեցի Ձեզ ի բաց թողնելով ժողովրդի առ հասարակ վարքը ու բարքը, մտաւորական դրութիւնը. այդ պակասը լրացնելու համար համառօտապէս պիտի խօսեմ այստեղ առաջ թուրքերի վրայ որոնք բնակիչների մեծ մասն են կազմում, և յետոյ հայերի վերայ:

Թուրքերը երկու կրօնական ցեղից են—Սիւննի և Շիա կամ Ցաճիկ և Պարսիկ. այդ երկուսի մէջ տարբերութիւնը քիչ չէ և թէ կրօնական համոզմունքով և արարողութիւնով ջոկվում են միմեանցից. թողնելով խնդիրը թէ ինչումն է կայանում այդ երկու ազգերի կրօնքի հիմքը և իրարից տարբերութիւնը, ես միայն սա եմ կարևոր համարում ասել, որ Սիւննիի կրօնական համոզմունքը որքան էլ ազատ և մօլեռանդ լինէր. այնուամենայնիւ քիչ չէն շատ աւելի հերոսական է դէպի օտար ազգութիւնները. Ցաճիկը չի խորշում քրիստոնէի հետ նստել վերկենալու, թէյ խմելու և հաց ուտելու (բացի խմիչք և խոզի միս գործածելուց). իսկ պարսիկը խորշելով այդ բոլորից սրբապղծութիւն է համարում քրիստոնէի հետ նստել վեր կենալը անգամ. թէ և այդպիսի խստութիւն ճշտութիւնով չեն կարողանում պահել այստեղ, որովհետև հայերի հետ յարաբերութիւններ ունենալու ստիպուած են և ակամայ յանձն են առնում, բայց ովոր եղած է պարսկաստանի քաղաքներում, տեսած է անչուշտ պարսիկների այդ տմարդի ծիսապաշտութիւնը.

Այդ երկու ազգութիւնները միմեանց հետ միշտ կրօնական թշնամութիւններ ունին և այդ թշնամութիւնները աւելի սոսկալի կերպարանք են ստանում պարսիկների այն զզուելի ծիսակատարութեան ժամանակ, որը Մուհարրէմի սուգի օրեր է կոչվում. Այդ բարբարոս արարողութիւնը ցոյց է տալիս դոցա կրօնքի խաւար և վերջին աստիճանի ֆանատիկ լինելը. Այդ օրերին քիչ է պատահել որ մէկզմէկու վրայ են յարձակուել և այս պատճառաւ քաղաքական իշխանութիւնը զօրեղ միջոցներ է գործ դնում այդ հանդէսի ժամանակ խռովութիւն չպատահելու համար.

Դարձ ունին իրենց համար մէչէտ առանձին և մէչիթի կողքին ցած, սև պատերով մի երկու սենեակ կան չինած, այդ է նոցա ուսումնարանը, եթէ այդ անունը կարելի է տալ. Այստեղ սովորեցնում է մոլլան ճպօտը ձեռին աղաղակների և վէվէրկների մէջ խլամական մատաղ սերնդին գարեւոր ֆանատիքական և ատելորդապաշտական գաղափարներով...

Աւելորդ է ասել, որ թուրքերի կանայք, ենթարկուած լինելով փակուած կեանքին, մնացած են սարուկ և խաւար ինչպէս իրենց մարդիկը.

Գանք հայերին.

Թուրքերը խանութեան ժամանակ եղած են ներգործող ոյժը թէ հայի բնաւորութեան և կեանքի վերայ. այդ բանը, ինչպէս և ուրիշ տեղերում յայտնի երևում է և այստեղ. Հայը չի շարժվում հասարակական կեանքով, նա իր ընտանիքից զատ էլ ոչինչ չի նկատում, նա ապրում է միայն իրեն համար—այդ է մեր հայերի ընդհանուր ախտը, այդ է մեր դժբաղդ դատակնիքը.

Բարեբաղդաբար կայ Նուխուայ մէջ մի հոգևոր հայոց ուսումնարան, այդտեղ միայն սովորեցնում են հայերէն և ռուսերէն լեզու, կրօնագիտութիւն և վայելչագրութիւն և փոքր ինչ թուաբանութիւն, կայ նոյնպէս տէրութեան ծախքով հիմնած մի գաւառական ուսումնարան և սովորեցնում են այստեղ Ռուսերէն, Հայերէն և թուրքերէն և մի քանի առարկաներ թուաբանութեան աշխարհագրութիւն, Սակայն պէտք է ասել որ այդ ուսումնարանները չեն կարող յառաջացնել մի բան և չեն կարող յառաջադիմել, որովհետև ժողովուրդը առհասարակ անհոգ է մտաւորական զարգացման վրայ, և նա չի հասկանում այդ անհրաժեշտ պիտոյքը որովհետև բացի նիւթական շահից նորա համար ուրիշ շահ չկայ. Մոռացայ յիշել որ Նուխուայ մէջ երկու Հայոց եկեղեցի կայ և մէկն էլ Ռուսաց.

Իսկ աղջկերանց համար ուսումնարան չկայ, որովհետև մեր հայերի խնայասիրութիւնում այսպիսի մի միտք է տիրապետում—„թէ աղջիկը ինչ, ուսումն ինչ.

Ցոյս ունիմք որ այն նոր տարին առնոգուտ չի անցնիլ Նուխեցւոց համար և զարթնելով իրենց մտաւոր թմրութիւնից հոգս կը քաշեն իրենց որդոց մտաւորական և բարոյական կրթութեան վերայ լաւ հասկանալով այս խորհրդաւոր խօսքերը թէ այնտեղ է փողը, հարստութիւնը, արժանաւոր պարծանքը, որտեղ կան այս երկու աշխարհաշէն բարիարարները—ուսումը և դասատարակութիւնը.

1873. 5 յունվար Մ. Գ. Աղանեան

Ց. Գ. Լսում ենք որ մի քանի երիտասարդներ դիտաւորութիւն ունին այստեղ մի ընթերցարան բաց անելու. ցանկանում ենք կատարեալ յաջողութիւն այդ նոր շարժումին.

ՆԱՄԱԿ ԳԶԼԱՐԻՑ

Գզլարի բնակիչները, ինչպէս խօստացել էի անցեալ նամակումս, այս անգամ կամենում եմ խօսել Գզլարի միւս բնակիչների մասին, որոնք են՝

1. Գրացիք. Սորա թիւով մօտ երեսուն տուն են, բայց ինչպէս երևում է, առաջ աւելի շատ են եղել. Քաղաքից փոքր ինչ հեռի կայ մի գերեզմանատուն, որ Հայերը անուանում են „վրացի

Գէորգ I, Անգլիայի թագաւորը, մի միլիոն թալէր (ռուբլ) վճարելով Շվեդիային, առաւ Բրէմէն քաղաքը և դարձրեց Հանովէրի թագաւորական տան (ցեղի) սեփականութիւն. Վերջապէս Նապոլէոն I-ը, իր նուաճումների ժամանակ, միացուցեց Բռէմէն և Համբուրգ քաղաքները Ֆրանսիային.

*) Մայրենի լեզու, առաջին մասը աշխատասիրութիւն Ն. Տէր Ղևոնդեանցի.

*) Գրուբէի մեթոդան այնքան յայտնի է, որ աւելորդ ենք համարում երկարաբանութիւն անելը.

թէն կրկին ազատ քաղաքներ (Freistadt) դարձան, իրանց սեփական կառավարութիւն (ծերակոյտ) յորինելով.

Այս երկու քաղաքները Վիէննայի ժողովից յետոյ (1814-15) ազատ դառնալով, վերանորոգած Հանովէրի թագաւորութեան կողմից ստիպվեցան միմեանց մէջ եղած առևտրական կապը կտրելու. Հանովէրի թոյլ կառավարութիւնը իր համար վնաս համարելով եթէ Համբուրգի և Բռէմէնի պէս երկու մեծ քաղաքներ, ձեռք ձեռքին տուած, ընդհանուր օգուտներին ձգտէին, աշխատում էր նոցա առևտրական պայմաններին վնասել, արգելք գնելով նոցա միմեանց հետ անմիջական յարաբերութիւններին. Եւ յիրաւի Համբուրգը, Գերմանիայի ամենամեծ առևտրական նաւահանգիստը, նեղին գաւառների հետ միայն մի երկաթուղով էր կապած—Բէրլինի հետ.

Գէորգ I, Անգլիայի թագաւորը, մի միլիոն թալէր (ռուբլ) վճարելով Շվեդիային, առաւ Բրէմէն քաղաքը և դարձրեց Հանովէրի թագաւորական տան (ցեղի) սեփականութիւն. Վերջապէս Նապոլէոն I-ը, իր նուաճումների ժամանակ, միացուցեց Բռէմէն և Համբուրգ քաղաքները Ֆրանսիային.

բաւի հետ յարաբերութիւնները շատ դժուար էին.

Այդ է պատճառը որ Համբուրգի առևտրի մեծ մասը կենդրոնացած էր միայն Գերմանիայի արևելքումը և կամ արտաքին էր, այսինքն վաճառքը հանվում էին այլ երկիրներ՝ Ֆրանսիա, Անգլիա, և այլն և կամ ապրանքը Հնդկաստանից գալով, ուղարկվում էր Ամերիկա և փոխադարձաբար.

Միայն 1866 թվից, երբ Հանովէրի թագաւորութիւնը Պրուսիայի մի գաւառ դարձաւ, Համբուրգցիքը կարողացան իրանց վաղուց ցանկացած գիտաւորութիւնը իրագործել,—մի երկաթուղու կամուրջ չինել Էլբա գետի վերայ և նաւահանգիստը անմիջապէս կապել երկաթուղով արևմտեան և հարաւային Գերմանիայի և Ֆրանսիայի հետ. Այժմ ահա այս կամուրջը վերջացրած է և երկաթուղին բացվեցաւ.

Որքան օգտաւէտ էր Համբուրգին այս նոր ճանապարհը, արդէն նորանից կարելի է եզրակացնել, որ քաղաքը այս վերջին տարիները, աչքի առաջ ունենալով կամուրջի չինուելը, անչափ ընդարձակուեցաւ. Եթէ մի մարդ այս քաղաքը քանի մի տարիից առաջ տեսած լինէր, հաղիւ կարող է այժմ

նորան կրկին ճանաչել՝ նոր երկաթուղին առիթ տուեց նոր նաւահանգստի չինութեանը, որ անմիջապէս երկաթուղու կայարաններին է հանում իր նոր շքեղ և մարգաչատ ծովեզրով (quai). Այս չինութիւնները այն յարմարութիւն ունեն, որ նաւով հասած վաճառքը կարող են իսկոյն երկաթուղու կառքերի մէջ դարսվել, որի համար ծառայում են յիսունից աւելի բարձրացնող չոգէմէքէնաներ. փոխադարձաբար, երկաթուղով բերած ապրանքը նոյն հեշտութեամբ նոյն մէքէնաների միջոցով դարսվում է նաւերի մէջ.

Նոյն ինքը քաղաքն էլ բոլորովին այլ կերպարանք ստացաւ՝ նոր արձակ փողոցներ, գեղեցիկ տներով տարածվում են քաղաքի կենդրոնից, Բորզայից մինչև նոր երկաթուղու կայարանը և նաւահանգիստը.

Բնակիչները այլ ոգի ստացան՝ պահպանելով իրանց առաջվայ գովելի բնաւորութիւնները՝ աշխատասիրութիւնը և հիւրասիրութիւնը, նոքա կարծես աւելի ուրախ սրտով են աշխատում, յուսալով աւելի շահ և օգուտներ.

Հաղիւ թէ կայ ամբողջ Գերմանիայումը Համբուրգի պէս հարուստ քաղաք. Նորա թատրոնները անցած դարուց Լէսսինգի ժամանակից սկսած, ունեցել են միշտ մի առանձին հեղինակութիւն. Նկարչութիւնն էլ Համբուրգի մէջ սկսում է կատարելագործվել նոր հիմնված մուղէումի շնորհով. Գիտութիւնները և գրականութիւնն ես իրանց ներկայացուցիչներ ունեն այդ առևտրական քաղաքումը. Բանաստեղծներից, որոնցով պարծենում է Համբուրգը, բաւական է եթէ յիշեմ ժամանակակից վիպասան Թէոդոր Ստորմին (Theodor Storm), որի գեղեցիկ բանաստեղծութիւնները և վեպերը ամենայն համակրութեան արժանի են, Ցիշենք և պ. Ադոլֆ Ստրոդտմանին (Adolf Strodtmann) որ յայտնի է իր աշխատասիրած Հէյնէի և Գոդֆրիդ Կինկէլի կենսագրութիւններով և նմանապէս անգլիական և դանիական լեզուից աղող թարգմանութիւններով.

Հասարակական և մտաւոր ազատութեան հետևանքն էր, որ Համբուրգի մէջ չը կայ տարբերութիւն քրիստոնեաների և հրէաների մէջ՝ ամենքը վայելում են հաւասար ազատութիւններ և իրաւունքներ.

Համբուրգ. հոկտ. 1872 Անդրէաս Արծրունի

հանգստարան՝ այդ տեղ գտնվում է և մի եկեղեցի։ Մի այլ եկեղեցի, որ գտնվում է համարեա քաղաքի կենդրոնում, մինչև այժմ էլ Հայերի մէջ կոչվում է „Վրացի Աստուածածին“, թէ և ժամանակագրութիւնը թէ այստեղ և թէ առաջինում ուսերէն է լինում։ Վրացիքը միմեանց մէջ խօսում են իրենց մայրենի լեզուով։ Պարապում են ըստ մեծի մասին այգեպտղութեամբ։ Աւելի բազմաթիւ են նոքա Ղզլարի շրջակայքում, այդպէս Սաստրվա (երևի սոփիլի-գիւղ-բառից է առաջացած) գիւղում մօտ վաթսուն տուն, Սարափանում (Շելկով) նոյնպէս մօտ վաթսուն տուն։ Ինչ է նշել դոցա գաղթականութեան պատճառը մի այնպիսի ժամանակ, երբ Վրաստանը ունէր քաղաքական կենդրոն, յայտնի չէ ինձ, բայց կարելի է կարծել, որ նոքա, ինչպէս և վրաստանցի Հայերը, գաղթել են այն ժամանակ, երբ Թիֆլիսը կամ այլ վրաց քաղաքները ենթարկվում էին Պարսից աւերմունքներին։

2. Լեկզիք։ Սոքա առաջին անգամ ոտք դրին Ղզլար Ռուսաց Լեկզիների երկարատև պատերազմների ժամանակ։ 1831 թ. նոյեմբերի 10-ին, երբ Ղզլարի անհոգ բնակիչները աղօթք էին անում եկեղեցում, և երկար խաղաղութեան ընտելացած լինելով, կամ բոլորովին անյայտացած էին նոցա զէնքերը կամ ժանգոտած կախուած էին պատերից, յանկարծ յարձակուեցան Լեկզիների մի մեծ խումբ Ղօզի Մօլլայի (Շամիլի նախորդի) առաջնորդութեամբ և մեծ արիւնհեղութիւն ու յափշտակութիւն գործեցին քաղաքի մէջ, մինչև որ բնակիչները կարողացան թափուել Ղզլարի հոյակապ ամրոցը (Սանդար)։ Այդ ապստամբութիւնից յետոյ թէպէտ նոքա հեռացան, բայց ոչ բոլորովին. դեռ երկար տարիներ նոքա շրջում էին քաղաքում իբրև ամենահամարձակ աւազակներ։ Կար այնպիսի ժամանակ, երբ արևը մայր մտնելուց յետոյ այլ ևս անկարելի էր լինում փողոց դուրս գալ, առանց վտանգի ենթարկուելու։ Այգիների սրչասցքներում ամէն մի խարծուից արիւն էր կաթում։ Բայց վերջապէս նոքա էլ ճնշուեցին։ Այդէն 10—15 տարիէ, որ անհետացել է նոցա կատաղութիւնը, և սկսուել է, կարելի է ասել, նոցա երրորդ շրջանը խաղաղ կենցաղավարութիւնը։ Նոքա կազմում են քաղաքի մի առանձին փոքրիկ արուարձանը և պարապում են զինագործութեամբ, դարբնութեամբ և այլն։ Ամառը, չը զլմանալով քաղաքի անտանելի շոգին, նոքա հեռանում են իրենց հայրենիքը՝ Դաղստանի հով լեռները, իսկ աշնանը դարձեալ վերադառնում են։ Միմեանց մէջ խօսում են լեկզերէն, որ շատ կոշտ և կոկորդախօս հնչիւններ ունի, իսկ քաղաքի մէջ բնակիչների հետ նոցա յարաբերութիւնը թուրքերէն լեզուով է լինում։ Դաւանում են մահմեդական կրօն։

3. Նողայներ։ Նողայի միջակ հասակը, դեղին գոյնը, երկարացրած աչքերը, տափակ և փոքր ինչ դէպի վեր ցցուած քիթը, լայն, տափակ, բոլորովին անմազ կամ շատ փոքրամազ երեսը յայտնի ցոյց են տալիս նոցա մոնղոլական ծագումը։ Սոքա բաւական բազմաթիւ են և այնքան մերձ յարաբերութիւններ ունեն քաղաքի միւս բնակիչների հետ, որ սոքա համարեա ամէնքն էլ քաջ ծանօթ են Նողայներէն լեզուին մեծից մինչև փոքր։ Այս հանգամանքը շատ օտարոտի է երևում, եթէ աչքի առաջ ունենաք այն, որ Նողայները այս տեղի բնիկների մի այնպիսի ստորին դասն են կազմում, որ համարեա բոլորովին զուրկ է սեփականութիւնից, բացի մի անչնչան և կեղտոտ թաղից, որ կոչվում է Նամազ աւուլ (վատ թաղ), բայց նոցա այդպիսի մեծ ազդեցութիւնը բնիկների լեզուի վերայ բացատրվում է նոքանով, որ նոքա կազմում են համարեա միակ ծառաները բոլոր քաղաքում. 10—12 տարեկան հասակում երեխան բերվում է քաղաք տնային ծառայութիւն սովորելու։ Նա սկզբում ստանում է միայն իւր օրական հացը, իսկ այնուհետև տարեկան հինգ մանեթից սկսած տարէց տարի աւելանում է նորա ռոճիկը։ Հասակաւորները պարապում են այգիներում մշակութիւն անելով։ Նոցա վարձատրութեան մասին ես խօսել եմ իմ առաջին նամակներում։ Թէ որքան նշանակութիւն ունի նոցա տնտեսական դրութեան մէջ Ղզլարի այգեգործութիւնը, կարելի է տեսնել հետևեալ համեմատութիւնից. մշակը՝ որ տարուայ ամբողջ ձմեռնային կէսը տանը ծառայելով բաւականանում է 15 ռուբլիով չի համաձայնում ամբողջ տարին 60 բուբլիով ծառայել։ Այսքանս քաղաքացի Նողայների մասին. զառնանք այժմ դէպի գաւառաբնակները։

Գաւառական Նողայները ներկայացնում են թափառական ժողովրդի մի կատարեալ տիպ։ Նոքա ունեն գիւղեր, որոնք կոչվում են Աուլ, իսկ առաւել մեծերը—Իւրթ. աւելի մեծ մասը թափառական կեանք են վարում։ Նոցա շարժական տները, որոնք ունեն բոլոր ձև գմբէթանման ծայրով և պատած են լինում թաղիքով կամ փայտով (potoza), կոչվում են օթոյ։ Երբեմն էլ պատահում են փոքրիկ և կոնուսաձև տներ, որոնք կոչվում են զոշ։ Այդ շարժական տներով անընդհատ շրջում են նոքա Ղզլարի շրջակայքի ընդարձակ ասպարէզները՝ վերայ արածելով իրենց բազմաթիւ եզների, ձիերի և մանաւանդ ոչխարների հօտերը։ Երբ մի տեղի խոտը սպառվում է, նոքա բարձում են իրենց օթոյները սայլերի վերայ և գնում են մի այլ տեղ։ Այն միջոցին, երբ աղամարդիքը պարապած են անասնապահութեամբ կանայքը իրենց կովերի և խաչների առատ կաթից չինում են իւղ, պանիր, մածուն և այլն։ Ամառները նոքա բերում են այդ քաղաք և վաճառում են փողոցից փողոց մանանձելով։

Այս նկարագրութիւնից կարելի է արդէն դուշակել, որ Նողայները կանգնած են զարգացման շատ ստոր աստիճանի վերայ։ Կրօնով մահմեդական են նոքա։ Լեզուները թուրքերէն, փոքր ինչ աղաւաղած և փափուկ հնչիւնները աւելի կոշտացրած (գեալ-գէլ, գափս-գաֆ և այլն)։

Ես կը կամենայի մի քանի խօսք ասել և Գրզլարի շրջակայ միւս ազգերի մասին, բայց նամակս սաստիկ երկարանում է, ուստի միւս անգամ։

1873 թ. յունվարի 21. Մի Ղզլարցի

P. S. Հեռագրական գծի թելը Վլադիկավկազից հասել է մինչև Ղզլար. դեկտեմբերի 17-ից սկսուց նոքա գործադրութիւնը։

Այստեղ շատ բաւական թանգութիւն է. հացի գրվանքէն արժէ 5 կոպէկ, որ համարեա կրկնապատիկ աւելի թանգ է, քան թէ սովորական գինը։

Մ. Ղ.

ՆԵՐԲԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Յունվարի 8-ին Մոսկվայի Օկրուժնոյ դատարանում քննվեցաւ Սերգէյ Նէչայևի գործը և դատաստանը ճանաչվով նրան մեղաւոր ուսանող Իվանովի սպանելում, վճռեց զրկելով նրան իր բոլոր իրաւունքներից, դատապարտել հանքերի ծանր աշխատանքին 20 տարով, և այնուհետև բնակեցնել Սիբիրում։

***

Նորին Բարձրութիւն Կովկասի փոխարքայն, յունվարի 9-ին հասաւ Ս. Պետերբուրգ։

***

Իշխան Ղանդաման Արզրութեանի կտակի մասին մենք լսեցինք հետևեալը։ Երևանի թեմական հոգևոր կոնսիստորիայի հրամանաւ, Ալէքսանդրապոլցի արժ. Յովսէփ աւագ քահանայ Կոստանեանցը մի խնդիրք է ներկայացրել տեղւոյս դատաստանական պալատին Սենատը (կասացիոնի սուդ) ուղարկելու։ Այդ խնդրքի մէջ հայոց հոգևոր կառավարութիւնը, իբրև երրորդ անձն, խնդրում է Սենատին պատուիրել պալատին վերանայել գործը, որովհետև պալատի վճռով հոգևոր կառավարութեան և ազգային ուսումնարանի շահը ոտնակոխ է լինում։ Հանգուցեալի կտակակատարների փաստաբան պ. Նագուլեանցը իր կողմից առանձին խնդրքի է ներկայացնում, որի մէջ հաստատում է, թէ պալատի վճիռը միանգամայն ապօրինի է, և խնդրում է Սենատին ոչնչացնել այդ վճիռը։

***

Մեզ հաղորդում են, թէ նաւթի գործը վերջացած լինելով, հերթ հասել է աղահանքերի ծախելուն։ Մեր անհոգութիւնից դէպի բաժանորդական (ակցիոնէր) ընկերութիւնները, երևի և այդ հարուստ հանքերը օտարների ձեռք կընկնեն։

***

Դարձեալ մի ապացոյց մեր անհոգութեան։ Լսում ենք, որ ջրանցք չինելու և դաշտի լուսաւորութիւնը մտցնելու համար կազմված մասնաժողովը վճռել է փակել իր նիստերը, որովհետև ընկերութեան հիմնադիրները հրաժարվել են իւրաքանչիւր 50 ռուբլի օժանդակութիւն տալ, սկզբնական հետազոտութիւններ անելու, որոց մասին մենք խօսած էինք „Մշակի“ № 2-ում։ Ասում են, որ եւրոպական բանկիրներ աշխատում են այդ գործի մասին։

***

Փետրվարի 1-ին, Թիֆլիսի մեծ թատրոնում հայերասանական խումբը ներկայացրեց պ. Սունդուկեանցի „Պէպո“ պիէսան։

***

Մասնաւոր անձերից տեղեկանում ենք, որ անցեալ տարվայ համար Թիֆլիսի փոխադարձ կրէդիտի ընկերութիւնը դիվիդէնտ կը տայ իր անդամներին, մօտաւորապէս 14%

Ահա 1 ներքին 5% (հինգ տոկոսաբեր) փոխառութեան յունվարի 2-ին արած տիրաժի հանդած սերիաները՝

00,177	04,404	09,490	12,049	16,746
02,152	04,683	09,594	12,405	17,518
02,201	04,936	09,825	13,866	17,639
02,429	05,539	09,851	13,923	17,799
02,635	05,839	10,459	14,943	17,825
02,678	06,268	10,769	14,445	18,100
03,059	07,266	11,064	15,160	18,957
03,350	07,568	11,842	15,520	19,479
03,676	08,509	11,901	15,570	19,683
03,721	09,371	11,932	15,796	19,896

***

Մեզ գրում են Դարբանդից. որ յունվար ամսի 9-ին այդ քաղաքում հայերէն լեզվով ներկայացրին „Դալալ Ղազո“, „Գիշերուայ սարը խէր է“ և նմանապէս բժիշկ Յակոբ Գալստեանից թարգմանած „Աղ և ֆէրոբ“։ Այս վերջինը, ոճի պարզութեամբ և նրբութեամբ աւելի զուր եկաւ հասարակութեանը։

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՖՐԱՆՍԻԱ

Նապոլէօն III-ի կայսերութեան արտաքին գործոց վերջին նախարար հերցոգ-Գրամօնը, սրանից մի քանի շաբաթ առաջ, տուեց մի քանի բացատրութիւններ սեպտեմբերի 4-ի անցքերի առիթով կազմված առանձին „Քննողական մասնաժողով“։ Այդ բացատրութիւնները բոլորովին հակառակ էր նախագահ պ. Թիերի տուած ցուցմունքներին։ Նախ քան խօսել այն բանի վերայ թէ ինչ էր խօսել պ. Թիերը, կամ ինչ պատասխանեց Գրամօնը, մենք յարմար ենք համարում տեղեկացնել մեր ընթերցողներին, որ այդ „Քննողական“ ասուած մասնաժողովը, կազմվեցաւ սրանից շատ առաջ, Ազգային-Ժողովի կամքով՝ որպէս զի մանրամասնօրէն քննում են, և տեղեկութիւն հաւաքում Նապոլէօն III-ի Սէդանի մօտ գերի ընկնելու օրից սկսած, բոլոր դէպքերի մասին, որոնք պատահեցան Ֆրանսիայում։ Ինչպէս կայսերութիւնը ընկաւ, ինչ յեղափոխական շարժումներից առաջացաւ այդ անկումը, ովքեր կազմեցին ժամանակաւոր ազգային պաշտպանութեան կառավարութիւն. ինչ չափով կարողացան իրագործել իրանց վերայ առած լուծը, ոնքան բարեխիղճ էին իրանց գործակատարութեանց մէջ, թէ տնտեսական ծախսերի թէ պատերազմական շարժողութեանց, և թէ ամրոցների պաշտպանութեան և անձնատուր լինելու դէպքերում։ Այդ „Քննողական մասնաժողովում“ զանազան ցուցմունքներ են առնելու զանազան մարդկերանցից, որոնք մասնակից էին պատերազմի ժամանակ ազգի հասարակական գործքերում, ու ծանօթ են իրրև վիճակին։ Վերջին ժամանակում, մասնաժողովի նախագահ գրաֆ-Դարիւն, հանրապետութեան նախագահ պ. Թիերին էլ հրաւիրեց տեղեկութիւններ տալու։ Նախագահ Թիերը „Քննողական“ ժողովի մէջ խօսեց այն բանի վերայ, որ իրան շատ լաւ յայտնի է, թէ այն ժամանակ, երբ Նապոլէօն III-ը հրատարակեց պատերազմ Պրուսիային, Ֆրանսիական կառավարութիւնը շատ լաւ գիտէր, որ Եւրոպայի մէջ՝ ոչ մի դաշնակից չէր կարող գտնի։ Նա իր խօսքերը հիմնում էր այն փաստի վերայ, թէ օգնութիւն կարելի էր սպասել միմիայն Աւստրիայից, որը դեռ ևս չէր մոռացել 1866 թուի Պրուսացոց հետ ունեցած պատերազմի դաժան հետևանքները։ Պատերազմից մի փոքր առաջ, երբ կայսերութեան արտաքին գործոց նախարար հերցոգ-Գրամօնը դեռ ևս այդ պաշտօնը չէր վարում, այլ նոր էր վերադարձել Աւստրիայից, որտեղ մինչև այդ օրը Ֆրանսիոյ դեսպան էր, և եկել էր որ նախարարութեան նոր պաշտօնը ընդունի։ Մի օր ինքը Թիերը խօսակցութիւն ունեցաւ այդ նոր նախարար հերցոգ Գրամօնի հետ, թէ արդեօք, եթէ Ֆրանսիան պատերազմ հրատարակի, կարող է յուսալ, որ Աւստրիան զէնքով օգնական կը լինի։ Պ. Թիերի խօսքով. Գրամօնը պատասխանեց թէ—Աւստրիացիք ամենևին չեն մոռանում Պրուսացիներից վրէժ առնելու, նրանք ցանկանում են խաղաղ դրութեան մէջ մնալ, որ 1866 թուի պատերազմի անյաջողութիւններից առաջացած վէրքերը բժշկեն։ Նրանք առանց էն էլ շատ ցաւեր ունեն հոգալու։ „Ռուսիա, Ֆրանսիան Աւստրիայի հետ դաշնակցութեան յոյս չը պէտք է ունենայ, հարցնում է Թիերը։ „Ի հարկէ որ չը պէտք է ունենայ“ պատասխանում է Գրամօնը։ „Բայց պատերազմը առանց դաշնակցի ամենամեծ անբախտութիւն կարող է առաջացնի“ շարունակում է Թիերը։ „Ու թէ անբախտութիւն, այլ բոլորովին կորստեան կը մատնէ“ վերջացնում է սորանով իր խօսակցութիւնը Գրամօնը։

Պ. Թիերի „Քննողական մասնաժողովի“ մէջ տուած այդ ցուցմունքներից յետոյ հարցրին իրան պ. Գրամօնին։ Գրամօնը ընդհակառակը բոլորովին ուրիշ բաներ ցոյց տուեց։ Նրա խօսքով Աւստրիան խոստացել էր դաշնակցութիւն, բայց վերջը իր խոստմունքից յետոյ կանգնեց, և բարձի թող արաւ Ֆրանսիային։ Այս բացատրութիւնը Գրամօնի կողմից, ամբողջ քաղաքական աշխարհում մեծ զզրվիւն հանեց։ Բոլոր լրագիրները ապեցին Գրամօնի ցուցմունքները, և պահանջեցին, որ նա իր խօսքերը հաստատի փաստերով։ Ո՞չ թէ միայն Ֆրանսիայի, այլ նոյնպէս ամենամեծ տպաւորութիւն արաւ այդ բանը Վէնայի և Բերլինի մէջ։ Եւրոպայի բոլոր օրագրութիւնը միաբերան գալիս էին այն եզրակացութեան, թէ Գրամօնը անշուշտ պէտք է օրինաւոր փաստերով հաստատի, եթէ կամենում է, որ իր խօսքերը սուտ չը համարեն։ Գրամօնը առ ժամանակ լռեց, իսկ բոլոր քաղաքական թերթերի մէջ բացուեցաւ սաստիկ պոլէմիկայ, սկսեցին զանազան մեկնութիւններ տալ։ Ոմանք հաւանական էին համարում, իսկ մի քանիսները սուտ բոլորովին։ Վերջապէս, այդ պոլեմիկայի առիթով՝ Գրամօնը ուղղեց նամակ „Քննողական մասնաժողովի“ նախագահ գրաֆ-Դարիւին, որի մէջ սկսեց բացատրել իր ցուցմունքները։

Նորա խօսքով, նա չէ կամենում պոլէմիկայ սկսել իր հակառակորդների հետ, նա միայն իրողութիւններ պէտք է յայտնի որ բանը պարզուի, որովհետև էդ բանը նրանից պահանջում են շատ ծանրաբարոյ և խոհեմ մարդիք, որոնք կամենում են էդ խճճուած գործքի մէջ մի ճշմարտութիւն գտնել։ Նա չէ ասել երբէք, ու հիմի էլ չէ ասում, որ Աւստրիան ցանկանում էր 1870 թուի պատերազմը, կամ դրդում էր սկսելու։ Ընդհակառակը, էդ պատերազմի հրատարակութեան լուրը շատ անախորժ ընծայ էր նրա համար։ Գրամօնը միշտ լուռ է կացել այն հարցի մասին՝ թէ ինչ յարաբերութիւնների մէջ էին գտնվում Աւստրիայի հետ մինչև պատերազմի սկսիլը. նա էլի լուռ կը մնայ այդ մասին քանի որ քաղաքականութեան հարկը պահանջում է...Բայց կըրկնում է, որ Աւստրիան խոստացել էր իր մասնակցութիւնը 1870 թուի պատերազմի մէջ։ Այս իրողութիւն է, որ նա կարող է ապացուցել, թէ կուզ ինչ էլ որ ասի, կամ ուրիշներին ասել տայ պ. Թիերը, 1870 թուին, յուլիսի 23-ին այսինքն, պատերազմը հրատարակելուց մի քանի օր յետոյ, այցելութիւն է անում Գրամօնին Փարիզի մէջ գտնված Աւստրիացոց դեսպանը, և յանձնում է նրան իր կառավարութեան կողմից երկու ծանուցագիր, որ նրանց պատճէնը վերցնի։ Մի ծանուցագրի մէջը որը պէտք է հրատարակվեր 'ի լսողութիւն ամէնքին, գրած է եղել,—որ Աւստրիան պահպանում է չէզոքութիւն, բայց անպիսի չէզոքութիւն, որ նա ազատ է, հարկը պա-

հանջած դէպքում՝ զինավառվել, և վարվել այնպէս, ինչպէս որ իր օգուտը և հանգամանքները կը պահանջեն: Լիգպիսի անորոշ կերպիւ յայտնած չէզօքութիւնը, Ֆրանսիայի կայսրի համար շատ պարզ հասկանալի էր, որովհետև միւս ծանուցագրի մէջը, որը պիտի գաղտնի պահուէր ամէնքից, և չը հրատարակվէր, գրած էր շատ որոշ կերպիւ: Ահա էն որոշ խօսքերը:—Աշխատեցէք „կրկնել“ կայսրին և նրա նախարարներին, որ Ֆրանսիայի գործը համարում ենք մեր սեփհական գործը, և կաշխատենք նպաստել այնքան, որքան կը հարկաւորէ ապահովացնել նրա գէնքի յաջողութիւնը: Ահա թէ ինչ էր յանձնած Աւստրիացոց դեսպան Մեսերնիխին „կրկնել“ կայսրին և նրա նախարարներին: Որեմն, էդ բանը, բացի էդ անդամից դարձեալ ասված էր: Այդ իրողութիւնները յայտնելուց յետոյ, Գրամօնը հարցնում է հիմի բոլոր աղնիւ մարդկերանց,—ճշմարիտ է թէ ոչ, որ Աւստրիան 1870 թուի պատերազմում խօսստացել էր Ֆրանսիային իր օգնութիւնը...

Աղնիւ մարդիքը հաւանական համարեցին, բայց ոչ բոլորովին ճշմարիտ, քանի որ Գրամօնը յիշեալ ծանուցագրի իսկականը պահել է, ու ոչ ոքի չէ կամենում ցոյց տալ. բայց արի տես, թէ ինչ բան որ, ինքը Գրամօնը իր նամակով չը կարողացաւ զուտ ճշմարտութիւն համարել տալ մի և նոյն բանի համար, աշխատեցին իրան Գրամօնի հակառակորդները: Պ. Բէյստը որը պատերազմի ժամանակ Աւստրիայի կայսերութեան առաջին կանցլերն էր համարվում, և արտաքին գործոց նախարարութեան պաշտօնն էր վարում, որի դրդմամբը և ձեռքովը պէտք է Գրամօնի ակնարկած դաշնակցական իրողութիւնները գլուխ գար, այդ պ. Բէյստը, յայտնի է Եւրոպային իբրև իշխան Բիսմարկի անհաշտ և օխերիմ թշնամիներից մէկը: Ի հարկէ, Գրամօնի խօսքերը որքան էլ որ ճշմարիտ լինէին ոչ ոք հաւատալու չէր, եթէ պ. Բէյստի այդ թշնամական իրողութիւնը իշխան Բիսմարկի վերաբերութեամբ՝ չը լինէր, որը այս զարթեցրած հարցի մէջ մեծ դեր է խաղում: Նա ուղղեց երկու նամակ պ. Գրամօնին, հերքելու նրա ասածները, և ջնջելու իր վերայից այն կեղտը թէ՝—Ֆրանսիային խօստացել էր Աւստրիան օգնութիւնը, բայց երբ Վէյսենբուրգի և Վէրթի մօտ Պրուսացիք յաղթեցին Ֆրանսիացոց, իսկոյն ոտը յետ խփել, և բարձի թողի է արել իր դաշնակցին: Այդ երկու նամակն էլ գրուած է, ամենաքաղաքավարի ձևով, և գեղանցվում է. իր բոլորովին ոչինչ բան չը պարզող պարունակութեամբը: Մի բան միայն պարզ երևում է, որ Բէյստը ամէն հնարքը գործ է դրել իր պատասխանի մէջ՝ որ Գրամօնը չը վերաւորուի, չը գրգռվի և եթէ կայ հնարք, աշխատի ընդհակառակը լռել այդ հարցի մասին, և թողնել մթութեան մէջ, այն քաղաքական բանակցութեանց յարաբերութիւնները, որ մինչի Սէդանի օրերը եղել է Նապոլէօն III-ի կայսերութեան և Աւստրիայի մէջ:

Գրամօնը երկու անդամ պատասխանեց պ. Բէյստին, երկու անդամուն էլ կրկնեց իր խօսքերը: Բոլոր Վիենայի լրագիրները բողոքներ գրեցին Գրամօնի դէմ. բայց այնու ամենայնիւ, ոչինչ հաստատուն գործի էութիւնը պարզող բան չը կարողացան ասել: Ի հարկէ, Աւստրիական օրագրութիւնը սուտ չէ ասում, որ Գրամօնը նորա համար է անում այդ բաները, որ կարողանայ համոզել Ֆրանսիացոց, թէ՝—Աւստրիան կօգնէր Կայսր Նապոլէօնին, եթէ Փարիզցիք Սէդանի միւս օրը չը կործանէին կայսերութիւնը և հանրապետութիւն չը հիմնէին: Կարծիք չը կայ, որ Գրամօնը իրրև Նապոլէօնեան կուսակցութեան անձն, միմիայն այդ նպատակաւ է աշխատում մերկացնել այդ իրողութիւնները: Որքան էլ որ ճշմարիտ լինի Աւստրական լրագիրների խօսքերը Գրամօնի նպատակի վերաբերութեամբ, այնու ամենայնիւ դորանով չի կարելի հերքել այն բանը ինչ որ, շատ կարելի է թէ պատահել է: Հերցոգ-Գրամօնը խօստանում է ներկայացնել ծանուցագրերի իսկականը „Բընդեսրատական մասնաժողովին“ երբ հարկը պահանջէ: Այժմ մնում է սպասել ժամանակին, մինչի որ Գրամօնի ակնարկած՝—հարկը պահանջած օրը գայ:

ՆԱՄԱԿ ՑԻՒՐԻԽԻՑ

Շտապում եմ հաղորդել ընթերցողին մի լուր, որ ինչպէս կարծում եմ յատերին հետաքրքիր կը լինի: Այսօր առաւօտը ինձ աջողվեցաւ մտնել այստեղի համալսարանի դահլիճը և ներկայ գտնվել մեր հայրենակից պ. Ց. Աբելեանի առաջին դասախօսութեան: Այդ անունը արդէն յայտնի է „Մշակի“ ընթերցողներին: Այդտեղի համալսարանում քիմիայի դոկտորի դիպլոմը ստանալուց յետոյ, նա մնացած էր համալսարանում, վարելով քիմիական լաբորատորիումի կառավարչի պաշտօնը: Այժմ նա պրիվատ-դոցէնտ է նշանակվել և կարդաց այսօր իր առաջին դասախօսութիւնը:

Ինչ կը լինի յետոյ: Երևի նա շուտով կը ստանայ և պրոֆէսորի տեղը և զանազան ուրիշ գիտնական աստիճանները: Ուրեմն Եւրոպայի գիտնականների թիւը մինով աւելացաւ: Եւրոպան ամեն բանից կամենում է շինվել, մինչև անդամ մեր պէս փոքրիկ ասիական երկրի մարդիկներից օգուտ է քաղում: Բայց հվ աւելի հարկաւորութիւն ունի մտածող և աշխատող մարդիկների մէջ:

Կարելի կը լինէր կարծել, որ մեր երկիրը, պտկաութիւն զգալով գիտական կերպով կրթված և զարգացած մարդիկների մէջ, ամենից շատ հարկաւորութիւն ունի դէպի իրան գրաւել և աշխատանք տալ ճշմարիտ եւրոպական կերպով կրթված մարդիկներին, ... բայց ընդհակառակն Շեվէյցարիայի մի համալսարան յոժարութեամբ ընդունում է երիտասարդ հայ-գիտնականին, տալիս է նրան ամեն միջոցներ ապագայ ասպարիզի զարգացմանը,—իսկ մենք.... երբ մեզ մօտ երևում է նոր գիտնական ոյժ, նա հանդիպում է միայն անտարբերութեանը կամ յարուցանում է դառն ծաղրածութիւն՝ „դու կամենում ես գիտնական լինելով, մեր շրջանը մտնել, բայց չես մտածում, որ այն ժամանակ մեր ազգութիւնը աւելի պարզ կերևայ.... չէ, չէ, դու մեզ հարկաւոր չես, դու մեզ համար վտանգաւոր ես: Դու ուզում ես մեզ սովորեցնել.... չէ, եթէ Աստուած կը սիրես, մեր հանգստութիւնը մի վրդովիր.... որքան մենք աւելի տգէտ ենք, այնքան մեզ աւելի հեշտ է հաշտվել կեանքի զանազան անյարմարութիւնների ու թերութիւնների հետ, այնքան մեր կեանքը անվրդով կը լինի“:

Հասկանալի է, որ այդ տեսակ ընդունելութիւնը արդեօք է լինում այժերից շատերին դիմել այն երկիրը, որտեղ նրանք աւելի հարկաւոր են, որտեղ նրանք պէտք է լինէին:—Ուր է փբրկութիւնը: Մինչև երբ պիտի տեսի այդ երկպառակութիւնը լուսաւորեալ մարդի, և անդամ մեր լուսաւորեալ անվանված հասարակութեան մասի մէջ: Մինչ մեր մի քանի անհատներին երբէք չը պիտի աջողվի խախտել մեր մտաւոր անշարժութիւնը: Եթէ նոքա այդ յոյսով էլ չը պիտի ապրեն, ինչ է նրանց նպատակը կեանքի մէջ, մինչ մնայն անձնական նիւթական ապահովութեան վերա հոգալը: Բայց անձնական ապահովութիւնը հասանելի է աւելի հասարակ միջոցներով և հարկաւոր չէ անպատճառ ընտրել գիտութեան ծանր և դժուար ճանապարհը, այդ նպատակին հասնելու համար: Ոչ, ես կարծում եմ, որ այդ նոր աշխատողների գոյութեան իրողութիւնը մտաւոր և գիտնական ասպարիզում, ապացոյց է, որ նրանք աւելի բարձր նպատակներ ունեն, քան թէ անձնական ապահովութեան հոգը: Բայց եթէ այդպէս է, պէտք է ընդունենք և մայրենի հողի վրա աշխատելու անհրաժեշտութիւնը:

Դառն է, ծանր է, անտանելի է այո, գիտենալ և նախազգուշակել, ինչ սարսափելի ջանքը պիտի գործ դրվին քո ցանկութիւնների մի փոքրիկ մասը իրագործելու համար, որ դու ամէնքին քեզ դէմ կուռենաս և ոչոքին քո կողմը, որ դուն ինքդ շուտով կը մաչիս, զուցէ մաւորապէս բոլորովին կամ մասամբ, կընկնես: Բայց ինչ արած: Առաջին շարքերը ճշմարիտ մտաւորապէս ապրող մարդիկների պիտի անպատճառ ընկնեն, իսկ հետևեալներին գուցէ կաջողի այնքան ստոր չընկնելու.... ընկածները կը լինեն նեցուկ սրանց հետևող նոր, թարմ ոյժերի համար: Ապագան միայն կը գնահատէ նրանց այդ ծառայութեան համար:—Բայց ինչ խուր միխիթարութիւն՝ իրան անձնապէս զոհել ներկայումը, ապագայ սերունդների ընթացքը հեշտացնելու համար.... Այնու ամենայնիւ այդ է ճիշդ և խիստ, թէ և տխրալի եզրակացութիւնը անհերքելի փաստերից: Բայց հվ կարող է ստիպել առանձին անհատներին այդ տեսակ զոհաբերութիւններ անելու,—ոչ ոք.... բացի վարմունքի լոգիկայից:

Կամենում էի օգուտ քաղել այդ նամակից, որ խօսեմ քիչ շատ այդտեղի ուսանողական դասի մասին, թէ երիտասարդների թէ կանանց մասին, բայց ժամանակը կարճ լինելով, յետ եմ գցում այդ նկարագրութիւնը հետևեալ նամակին:

Ցունվարի 18/30 Պ. Իզմ.

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—Հեռագիրը հաղորդում է Իսպանիայից, թէ Մադրիդի մէջ կօրտեսների ազգային ժողովը հրաժարեցրեց Ամէդէյ թագաւորին և Իսպանիայում յայտնեցին հանրապետութիւն:

—„Indépendance Belge“ լրագիրը հաղորդում է, որ Թիւրքիայի մէջ-վիզիր Ռուշտի-փաշան կամենում է հրաժարական տալ իր պաշտօնից: Նոյն լրագիրը պատմում է թէ թուրքաց տէրութիւնը շատ անհանդիստ է տեղական օրագրութեան սաստիկ յարձակումների պատճառով: Լրագիրներից շատերը արգելվեցան, միւսները նախազգուշութիւն ստացան:

—Նոյն լրագիրը հաղորդում է, որ երկպառակութիւնները յունաց եկեղեցու կուսակցութիւնների մէջ Թիւրքիայում և նմանապէս հայ-կաթոլիկները և Հաւատնեաններին մէջ սաստկանում են:

—Դրէզդէնի լրագիրները հաղորդում են, որ Մէկսիկայի աքսորված կայսրուհի Կարլոտան, որ վերջին տարիները խելագարված էր, նորերում վախճանվեցաւ Բէլգիայի Լաոն ամրոցի մէջ, Բրիւսէլից ոչ հեռու:

ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ

Բոլոր մեր ջանքը իզուր է.. „Մեղուն“ մինչև հիմայ չէ կարող հասկանալ, որքան օգտաւէտ են Թատրոնի վրա թարգմանական բեմական գրվածները (տես. „Մեղու Հայաստ“ № 3).... խեղճ,

* * *

„Մշակի“ խմբագրութիւնը բացի Կ. Պոլսի քանի մի լրագիրներից, ստանում է այժմ Զմիւռնիայի „Արշալոյս Արարատեան“ շաբաթաթերթը. Սա Թիւրքիայի հայոց լրագիրներից ամենահին է՝ նա երեսուն տարից աւելի գոյութիւն ունի,

* * *

„Արշալոյս Արարատեան“ լրագիրը հաղորդում է՝ Փարիզի օրագրաց մէկուն մէջ հետևեալը կը կարդամք. „Մոսիւ Լ. Դիլորիէ, որ Գաղղիոյ համալսարանին անդամէ, անցեալ Նոյեմբերի 26-ին սկսաւ հայերէն ընտրելազոյն գրականութեան դասաւանդութիւնն ընել ի սեպհական դպրոց արևելեան լեզուաց. Իսկ հայերէն աշխարհաբար լեզուն ուսուցանելու համար՝ իրեն գործակից և փոխանորդ պիտի ունենայ Կ. Պոլսեցի արժանա. Դրիգոր վարդապետ Մէրժեանն“.

* * *

Մենք ստացանք պ. դոկտոր Անդրէաս Արծրունու գիտնական հետազօտութիւնը, որ տպվեցաւ գերմանական „Zeitschr. d. Deutschen geologischen Gesellschaft“ պարբերական հրատարակութեան մէջ, 1872 թ.:—Սա ցէօլէսատին անվանված միներալի մի նոր գէօլոգիական հետազօտութիւն է, որ երիտասարդ դոկտորը արել է պ. պրոֆէսոր Գրոթի (Groth) հրաւէրքով. Վերնագիրը այսպէս է՝ Ueber den Colestin von Rüdersdorf und Mokkatam“.

* * *

Մեզ գրում են Ցիւրիխից, որ պ. դոկտոր Յարութիւն Աբելեանցը Ցիւրիխի համալսարանի մէջ ստացել է Պրիվատ-դոցէնտի տեղը, որ նշանակում է մասնաւոր պրոֆէսոր. Պրիվատ-դոցէնտ ասում են գերմանական համալսարանների մասնաւոր պրոֆէսորներին, որք իրաւունք ունեն դասախօսութիւններ անել և վճարող լսողներ ունենալ, բայց որք դեռ ես համալսարանից ոչինչ չեն ստանում:

* * *

Մենք լսում ենք, որ մեծ պատին կովկասեան երաժշտական ընկերութիւնը կամենում է տալ մի քանի հողեոր կօնցէրտներ. Ընկերութեան կառավարիչ պ. Կիւնէրը գիտաւորութիւն ունի այդ կօնցէրտներում ամենաերևելի գրվածների հետ որպիսի են Բօսնիի „Stabat Mater“ կամ Մօցարտի „Requiem“, երգել տալ և մի հայոց մի քանի եկեղեցական չարականները. Յուսանք, որ կատարումն աջող կը լինի որովհետև երգիչների մէջ բազմաթիւ են հայեր և հայուհիներ. Այդ կօնցէրտները ի հարկէ կը գրաւեն հայ-հասարակութեանը ուշադրութիւնը:

* * *

„Մշակի մէջ տպվող պ. Բաֆֆիի Պարսկաստանի նամակները, թարգմանվում են Շվեյցարիայում ֆրանսիերէն լեզվով և պիտի տպվին ֆրանսիական օրագիրներում:

ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

ԹԻՖԼԻԶԻ ՎԱՃԱՌԱՆՈՑ
(Փետրվարի 7-ին).

ՈՍԿԻՆ, (պօլուիմպէրիալ). . . .	6 ռ.	8	կ.
ՓՈԽԱՆԱԿԱԳԻՐ (բարաթ) Պօլս.			
վճարելիք (լիրա Օսմանեան) .	6 „	80	„
ԲԱՄԲԱԿԸ Երևանու.	4 „	60	„
„ երկրորդ տեսակը. .	4 „	50	„
„ Ամերիկայի սերմից.	6 „	70	„
ԲՈՒՐԴԸ թուչի	8 „	30	„
„ „ երկրորդ տեսակը	8 „	—	—
„ թարեքեամի	4 „	80	„
ՇԱՌԱՐԸ Ռսի (Բրօցկու)	8 „	—	—
„ „ միւս տեսակը . .	7 „	85	„
„ զագրանիցու տրանցիդ.	6 „	65	„
մաքսը վճարած . . . . . ,	8 „	90	„
ՇԱՌԱՐԱԻԱԶԸ Ռսի.	6 „	60	„
ՂԱՀՎԱ Լիմանի լաւը.	14 „	50	„
ՂԱՀՎԱ Մօկո. շատ լաւը . . .	15 „	60	„
„ Մարտինիկոյի, ցածրը .	12 „	40	„
ԱԼԻՒՐԸ Երևանի երկրորդ տեսակը.	1 „	40	„
„ „ առաջին տեսակը	1 „	50	„
ԱԼԻՒՐԸ Դեանջու հատարակ . .	1 „	60	„
„ Շորագեալու	1 „	60	„
ԳԱՐԻՆ Երևանի.	1 „	—	—
ՊՂՊԵՂԸ	10 „	50	„
ՇԻՐԲԱԽՏԻ ձէթ.	9 „	70	„
ՄՈՄ	12 „	50	„

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Վասպուրականի վանօրէից Լիմ և Կուց սրբ. Անապատաց երկու դրամ քաներ՝ որոնք որ գտնուումեն ի Տրիսիս քաղաքիս ի Զիկրաշէն եկեղեցոյ փոխ զոցում կից Տէր Աստուրովի տան. վերանորոգութեան կարօտութիւն ունենալոյ համար յիշեալ Անապատաց վարդապետներ կծանուցանեն ուր որ պիտոյէ քանի տարի իրեան տան առանց վարձուց ինքն իրեան փոխով ի հմանց վերանորոգել բարեհաճի:

ВЪ КАБИНЕТЪ

моемъ, находящемся на Вельяминовской улицѣ, противъ Англійскаго клуба, въ домѣ Кетхудова, составляются дѣловыя бумаги какъ-то: прошенія, аппеляціи, кассаціи и проч. а также проекты всякаго рода нотаріальныхъ актовъ и обязательствъ.

Плата возможно умѣренная.

Петръ Антоновичъ Чарековъ.

Հ. ՄԿՐՏԻՉ ՅՈՎՀԱՆԻՍԵԱՆՑ պատիւ է հայտարարում յայտնել Թիֆլիսի յարգոյ հասարակութեան, որ նորերումս արտասահմանից ստացաք „Երկաթեա կասէք“ որոց քաշերը հետեւեալն են, 15 փութ. 21, 23½, 24, 36 և 41 փութանոց կան այնպիսիքը, որոնք ունին երկու դուռ և բոլորովին ապահովուած են կրակից և կոտրելուց: Յանկացողները գնել յիշեալ կասէքը, կարող են դիմել Սիոնի փողոցում, պ. Ենանովի քարվանսարան № 52, Պէտք է ունենան ի նկատի, որ գները չեն այնքան բարձր:

Дозволено Цензурою. Тифлисъ, 7 Февраля 1873 г. Տէրէթէլի և ընկ. (նախկին Դուբէլիրի) տպարան Խմբագիր—հրատարակող Գրիգոր Արծրունի